

В. В. Крижанівський,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕОГРАФІЇ

В умовах, коли освіта переорієнтовується на компетентнісний підхід до навчання, географічна наука набуває неабиякого значення у розвитку основних життєвих компетентностей учнівської молоді. Якісний стрибок у розвитку новітніх технологій спричинив різке зростання потреби суспільства в людях, що володіють креативним мисленням, вміють нестандартно вирішувати покладені на них завдання, моделювати, проектувати та прогнозувати. У контексті цього підготовка до життя громадян, здатних до практичної діяльності, є одним з провідних завдань географічної освіти, а проблема творчого розвитку школярів – однією з найактуальніших у педагогіці й методиці навчання. Ще з 2011 року в українській освіті на офіційному рівні діє компетентнісний підхід до навчання. Однак це лише на паперах, у житті все інакше. Сучасним вчителям важко перелаштуватись під нові вимоги, важко зрозуміти основні критерії підготовки учнів. Саме тому за доцільне вважаємо надавати такі рекомендації, які допоможуть педагогам в оновленні освітньої політики в сфері вивчення географії.

У **2019/2020** навчальному році учні **6-9 класів** продовжать вивчати географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Методичні рекомендації, які пропонувались Міністерством освіти і науки України за минулі роки, є актуальними та не потребують певних змін.

Однак учні **10 класів** почнуть, а учні **11 класів** продовжать вивчення географії за новою навчальною програмою, що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. Минулого навчального року десятикласники

розпочали вивчення географії саме за цією новою програмою, а педагоги області підхопили освітній розвиток та за рік розробили низку дидактичних та методичних матеріалів, які були представлені на виставці «Інноваційний пошук освітян Черкащини». Ці роботи покликані допомогти учителям при викладанні географії у старшій школі за новою програмою, вони повинні спрямувати педагога на шляху притоптування нової географічної стежини – курсі географії в 11 класах.

Предмет *«Географія: регіони та країни»* для **10 класів** спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності в регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. Оскільки зміст навчального матеріалу з географії визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи, навчальна програма розроблена таким чином, щоб основні компетентності пронизували увесь зміст географічної освіти і робили його прикладним до життя, формуючи вміння висловлювати власну думку, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати власну позицію.

Структура програми представлена вступом і 6-ма розділами. У *Вступі* окреслюються завдання курсу, особливості сучасної політичної карти світу, аналізуються ключові проблеми і тенденції світового господарського процесу. *Розділи I-V* програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн. Завершується вивчення курсу *розділом VI «Україна в міжнародному просторі»*, завданням якого є розкриття геопросторової структури світу, визначення місця України на геополітичній карті світу, окреслення основних векторів сучасної української геополітики, міжнародних економічних зв'язків з регіонами та країнами світу, участі України в процесах європейської економічної інтеграції та реалізації стратегій сталого розвитку.

Наведений у програмі перелік країн для вивчення є *орієнтовним*. Учителю має право додавати для детальнішого ознайомлення інші країни, які

відповідають інтересам навчального закладу з огляду на його можливі міжнародні зв'язки.

Новий курс географії в *11 класі «Географічний простір Землі»* розкриває сутність географічної науки в цілому; інтегрує знання про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку.

За мету курс ставить:

- розкрити сутність географічної науки в цілому – в 11 класі відбувається інтеграція усього вивченого раніше матеріалу, узагальнення усіх географічних знань в одне ціле, осмислення значення географічної науки для життя людини, її практичне застосування;

- інтегрувати знання про природу, людину і господарську діяльність – зрозуміти як географічні знання поєднують розуміння природи, людства та його діяльності, місце людини у природі, значення антропогенного впливу на природу;

- формувати в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку – зрозуміти як географічні знання допоможуть зрозуміти основні закономірності географічної оболонки, взаємозв'язок усіх оболонок нашої планети.

Завданням курсу є:

- розуміння географічної оболонки як системи, її виникнення, функціонування, закономірності будови і розвитку;

- оволодіння вміннями вирішувати комплексні завдання, що потребують виявлення географічної ситуації на конкретній території, моделювання природних, соціально-економічних і геоекологічних явищ і процесів з урахуванням просторово-часових умов і чинників;

- розвиток географічного мислення для орієнтації у проблемах територіальної організації суспільства, його взаємодії з природою, навичок

грамотного вирішення побутових та професійно орієнтованих завдань;

- виховання патріотизму, толерантності до інших народів і культур, соціально-відповідального ставлення до навколишнього середовища під час повсякденної трудової і побутової діяльності;

- набуття компетентності в різних сферах: елементарного геоecологічного моделювання і прогнозування; використання різноманітних географічних знань та умінь в побуті і в підготовці до майбутньої професійної діяльності; забезпечення особистої безпеки, життєдіяльності й адаптації до умов навколишнього середовища.

Структура програми:

- вступ спрямований на розкриття змісту предмета і завдань сучасної географічної науки, її структури, тенденцій розвитку, місця і ролі географії в системі природознавчих наук, житті суспільства, розв'язанні його проблем;

- у розділі 1 «Топографія та картографія» подано аналіз різних видів географічних карт, розкрито особливості роботи з ними та можливості їх використання у побуті та господарській діяльності;

- розділ 2 «Загальні закономірності географічної оболонки Землі» включає характеристику сфер географічної оболонки Землі, розкриває закономірності та зв'язки в географічній оболонці. Географічна оболонка представлена як середовище життя людини і пов'язані з її діяльністю сучасні екологічні проблеми;

- у розділі 3 «Загальні суспільно-географічні закономірності світу» розміщення і розвиток видів економічної діяльності і суспільства в сучасному світі розглядаються як результат людської діяльності, яка перетворює неоднорідний у природному відношенні простір відповідно до об'єктивних економічних законів. Головна увага приділена людині. Такий підхід допомагає вибудувати знання про сучасний світ у струнку схему, зрозуміти просторову логіку розвитку економіки, прогнозувати реальні економічні результати політичних рішень.

Інтеграція курсу з іншими предметами:

Курс безпосередньо пов'язаний не тільки з попередніми курсами географії, він також інтегрує знання, здобуті на інших уроках:

- Інформатика – використання електронних карт, сучасна навігація
- Історія – демографічний перехід, адміністративна реформа, геополітика, сталий розвиток
- Біологія – біосфера, ґрунти, рослинність та тваринний світ
- Філософія – антропосфера, світо система
- Математика – графіки, діаграми, динаміка чисельності
- Фізика – сила Коріоліса, рухи Землі
- Хімія – кругообіг хімічних речовин та енергії

Заради кращої *організації освітнього процесу* окремі питання курсу доцільно пропонувати старшокласникам опрацьовувати самостійно. Необхідно стимулювати пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання типових планів комплексної характеристики територій (регіонів та окремих країн), розвивати навички самостійного інформаційного і наукового пошуку, прогнозування та проектування.

Курс географії має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, а також передбачають розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета проведення цих робіт може бути різною – мотиваційною, контролюючою тощо.

Програмою передбачено виконання 10 практичних робіт. Обов'язковими, як завжди, для оцінювання у кожному семестрі є 2 практичні роботи на вибір учителя.

Тематика варіативних досліджень може бути змінена учителем у рамках вивчення відповідної теми. Із запропонованої тематики досліджень учень за

бажанням вибирає 1-2 дослідження упродовж року та виконує його індивідуально або у групі. Результати дослідження презентуються учнями й оцінюються вчителем під час захисту чи представлення, що сприяє формуванню не лише географічних, а й ключових компетентностей.

У курсі передбачено засвоєння географічної номенклатури, яка чітко регламентована у знанневому компоненті очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. На противагу курсу 10 класу, в 11 класі її досить небагато – це складові літосфери (літосферні плити), найбільші гідрографічні об'єкти материків та України (озера, річки, болота, канали, моря, затоки, протоки), країни-сусіди України.

Значна роль у вивченні географії відводиться роботі з картою, статистичним матеріалом для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, правильного оцінювання найважливіших соціально-економічних питань.

У програмі подано орієнтовний розподіл годин за розділами і темами. Учитель може на власний розсуд змінити розподіл годин між темами. Години резервного навчального часу учитель може використати на свій розсуд для глибшого вивчення або повторення певного навчального матеріалу з урахуванням здібностей і навчальних можливостей учнів або для тематичного оцінювання (уроків систематизації та узагальнення).

У старших класах пропонуються такі форми занять: урок-лекція, урок-семінар, урок-дискусія, «круглі столи», урок роботи в Інтернеті, урок-практикум, урок-дослідження (міні-проект) тощо.

Оцінюючи результати навчальної діяльності учнів з географії, необхідно враховувати рівень засвоєння теоретичних знань і сформованості практичних умінь, досвід творчої діяльності.

Для досконалого викладання курсу географії в 11 класі перед початком учителю потрібно:

- проаналізувавши зміст програми звернути увагу на ті теми, які до цього розглядались у попередніх класах, з метою удосконалення знань (наука «географія», географічна оболонка, географічні закономірності природи,

антропогенний вплив на природу, територіальна організація суспільства, геоекологія, різноманітність народів та культур, демографія, економіка, геополітика, адміністративний устрій тощо);

- уміти поєднувати взаємопов'язані компоненти в узагальнені системи (геосистема, географічна оболонка, антропосфера, геосфера, географічний простір, світо система, глобальна економіка) та формувати склад (створювати схеми);

- навчитись розуміти загальні закономірності географічної оболонки, знаходити взаємозв'язки різних географічних сфер при вирішенні проблем, що стосуються природних чи суспільних явищ;

- вільно користуватись електронними засобами (електронними картами, інтернет-ресурсами) для демонстрації окремих тем курсу;

- уміти віднайти практичну складову кожної теми курсу, показати учням де саме у житті чи у своїй діяльності вони зможуть скористатись отриманими географічними знаннями;

- використовувати компетентнісно орієнтовані завдання для покращення практичної діяльності при вивченні курсу.

Удосконалення організації освітнього процесу з позицій **компетентнісного підходу** полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яка реалізується через різноманітні форми проведення уроків, мотивацію та диференціацію процесу навчання. Учителю географії необхідно вирішити важливе методичне завдання – реалізувати на практиці компетентнісний підхід, сформувати в учнів готовність використовувати отримані знання на практиці, вміння та навички в реальному житті для розв'язання поставлених перед ними завдань та життєво важливих ситуацій. Розв'язати таку проблему можна, використовуючи на уроках географії активні методи навчання, технології, які розвивають передусім пізнавальну, комунікативну і особистісну активність сьогоденних учнів, особливо шляхом створення *компетентнісно-орієнтованих завдань*. Такі базові технології та методи, як проблемне та проєктне навчання, розвиток критичного мислення,

навчання у глобальному інформаційному суспільстві, особистісно орієнтоване навчання, диференційоване навчання, модульна технологія підтримують компетентнісно-орієнтовану підготовку учнів, а їх реалізація здійснюється за допомогою різноманітних методичних прийомів, у застосуванні педагогічних засобів та форм навчання, які є конкретними способами організації навчальних дій учнів.

Компетентнісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами досвіду виконання практично-зорієнтованих завдань. Оскільки практична робота учнів як форма проведення занять з географії є необхідним засобом пізнання й певним етапом формування географічного мислення школярів, курс географії у старшій школі має чітко визначену *практичну* спрямованість, яка реалізується під час виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета використання таких форм і прийомів навчання може бути різною: навчальною, стимулюючо-мотиваційною, розвивальною, виховною тощо.

Сучасному вчителю *необхідно урізноманітнювати форми організації* навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в різних режимах (традиційний, інтерактивний та самостійна робота) та використовувати традиційні й нетрадиційні види уроку географії, практичної й дослідницької, творчої роботи з географії та позакласного й профільного географічного навчання, що сприятиме формуванню не лише предметних (географічних), а й ключових компетентностей (інформаційно-цифрової, соціальної і громадянської, підприємливості та фінансової грамотності, загальнокультурної та екологічної грамотності тощо).

Цифрова компетентність формується за рахунок використання учнями посилань на сайти офіційних міжнародних та регіональних організацій, аналізу і порівняння статистичних даних по країнам світу, проведення програмних досліджень, створення презентаційних матеріалів. Використання цифрових технологій допоможе старшокласникам не тільки використовувати «готові дані», а й оцінювати, створювати й фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі Інтернет.

Підприємницька компетентність є дуже важливою при вивченні географії у старшій школі і доповнює інші ключові та основну географічну компетентності. Особливе значення для її формування є розробка різноманітних соціально-економічних проєктів, що включені до програми. Формування підприємницьких навичок у старшокласників ґрунтуються на креативності (критичному мисленні та вмінні розв'язувати проблеми), ініціативності, відповідальності.

Через *компетентнісно-орієнтовані завдання* можлива також реалізація наскрізних змістових ліній, які є засобом інтеграції ключових та загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Наскрізні змістові лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» у курсі географії реалізується перш за все з огляду на зміст наскрізної теми. Роль компетентнісно-орієнтованих завдань по наскрізним темам різна і залежить від змісту курсу і від того, наскільки він пов'язаний з конкретною наскрізною темою. Такі завдання передбачають використання інформації, знань учня, його умінь та навичок, вони вимагають мобілізації креативного мислення, уміння практичного застосування набутих знань. Вчителю ж на уроці потрібно, насамперед, поставити перед учнями проблему та допомогти їм вирішити її різними шляхами.

Кожна тема з курсу географії може мати ці завдання. Головне віднайти практичне застосування матеріалу, який вивчається.

Оскільки освіта розвивається у тісному і безпосередньому зв'язку з новітньою науковою інформацією, вона має перелаштовуватися під сучасні вимоги людства, адже у світі відбувається інформаційна переоцінка. На сьогодні основною задачею освіти є не накопичення учнями інформації та знань, а вміння використовувати та застосовувати їх, особливо на практиці, у своєму житті. Це передбачає розвиток у дітей різних компетентностей. Враховуючи зміни вимог суспільства до якості надання освітніх послуг, освітнє середовище повинне забезпечувати ефективність впровадження вже названих підходів і напрямів діяльності, а також вдало таке середовище, пов'язане з хмарними технологіями, які набувають все більшого значення у професійній діяльності, забезпечуючи нові, динамічні і актуальні можливості, що базуються на Інтернет-технологіях чи електронних додатках для освіти. Хмарні технології дають можливість залучити до освітнього процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогічних працівників, учнів та навіть батьків.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Програма курсу «Природознавство» для учнів 5 класів (затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 №804) передусім покликана розвивати допитливість дітей, пізнавальний інтерес до вивчення предмету, виховувати позитивне ставлення до природи, розвивати прагнення діяти в навколишньому середовищі відповідно до екологічних норм поведінки, формувати природничі компетентності та цілісну природничо-наукову картину світу, засвоїти та поглибити знання про природні явища. Основною метою такого курсу є навчити учнів застосовувати отримані знання про природу у повсякденному житті, уміти адаптуватись до умов проживання на певній території, самостійно оцінювати рівень безпеки навколишнього середовища.

При викладанні курсу природознавства у **2019-2020 н.р.** рекомендується дотримуватись таких основних пунктів:

- учні 5 класів не ведуть щоденники погоди, вони будуть заводитись учнями 6 класів при вивченні географії.

- учні заводять 3 зошити: робочий, практичний та зошит спостережень. До останнього діти заносять фенологічні спостереження та спостереження, передбачені програмою в кінці кожної теми.
- практичні заняття та практичні роботи є обов'язковими для виконання усіма учнями. Проекти та дослідницькі практикуми за бажанням можуть виконуватись окремими учнями або групами учнів у позашкільний час. Проекти також можуть виконуватись в межах уроку за бажанням вчителя, і за такої умови оцінки виставляються усім учасникам проекту.
- для захисту проєктів вчитель може виділити окремий урок в кінці теми, який повинен бути передостаннім перед тематичною атестацією.
- до журналу вчитель записує лише практичні роботи та заняття, а також проєкти, які виконуються на уроці. Проекти та дослідницькі практикуми вчитель записує до графі домашнього завдання.
- практичні роботи та заняття виконуються учнями в окремих зошитах, запис здійснюється у вільному стилі, але робота повинна обов'язково містити тему, мету та висновки, зроблені учнями при роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія / Л. П. Вішнікіна. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. – 407 с.
2. Топузов О. М. Педагогічні технології як основа творчої діяльності вчителя географії / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна // Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: РІПО, 2011. – Випуск 10. – С. 52–57.
3. Самойленко В. М. Створення та застосування тестів у навчанні географії / В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць. Випуск 32. – Кривий Ріг. – 2011. – С. 15–29.
4. Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / – Київ: Ніка-Центр, 2013.
5. Вішнікіна Л. П. Психодидактичні засади формування предметної

географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Український педагогічний журнал. – 2016. – № 2. – С. 65–74.

6. Вішнікіна Л. П. Підручник географії як універсальний інтегрований засіб формування предметної географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. – О. М. Топузов]. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – Вип. 17. – С. 60–68.

7. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-формувальний урок географії / Л. П. Вішнікіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»: Збірник наукових праць. – Випуск № 5 / 2016 р. – С. 83–88.

8. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-орієнтовані завдання з географії / Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (32), Issue: 63. Budapest, 2015.

9. Овсюк Н. В. Формування основ економічної компетентності старшокласників у процесі навчання географії та економіки. / Н.В. Овсюк Автореферат. Київ – 2011. 257 с.

10. Овсюк Н.В. Підручник як засіб формування економічної компетентності учнів // Проблеми сучасного підручника: [зб. наук. пр.] / Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2010. – Вип. № 1 (10). – С. 68 – 72.

11. Гільберг Т. Г. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії / Т.Г. Гільберг // Географія та основи економіки в школі. - №4. - 2009. – С.13-14.

12. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. - Київ: "К.І.С.", 2004. – С. 16-25.